

Vahid Parasttash¹ • Mahnaz Goodarzi² • Masoud Jafarinejad³

Opća načela međunarodnog prava u slučajevima regije Balkana; studija slučaja Bosne i Hercegovine⁴

Sažetak

Međunarodno pravo je sistem koji je odgovoran za zaštitu vladavine prava na međunarodnom poprištu i postizanje zajedničkih vrijednosti kao što su humanost, pravda i sigurnost. U tom pogledu opća načela međunarodnog prava imaju vrlo važnu ulogu kao temelji pravne strukture u međunarodnom IFAA sistemu i važno mjesto u popunjavanju postojećih praznina u pravnim izvorima i jačanju argumenata sudova, štaviše i kaznenopravnih tumačenja. Ova načela garantuju dinamiku međunarodnog prava i prema Antoniju Casseu, istaknutom profesoru međunarodnog prava, a smatraju se obećavajućim izvorom za međunarodno pravo. Ovaj rad je deskriptivno istraživanje s ciljem analize uloge i položaja općih načela međunarodnog prava u predmetima vezanim za krize u regiji

¹ Vahid Parasttash, doktorant međunarodnih odnosa, Univerzitet Islamic Azad, odjel Isfahan (Khorasan), Isfahan, mymail.vp@gmail.com.

² Mahnaz Goodarzi (korespondentni autor); vanredni profesor, Katedra za međunarodne odnose, Univerzitet Islamic Azad, odjel Isfahan (Khorasan), Isfahan, mahnazgoodarzi60@gmail.com.

³ Masoud Jafarinejad; vanredni profesor, Katedra za međunarodne odnose, Univerzitet Islamic Azad, odjel Isfahan (Khorasan), Isfahan, pegah420ma@yahoo.com.

⁴ Rad je izveden iz doktorske disertacije Vahida Parasttasha.

Balkana, posebno u slučaju Bosne i Hercegovine, pred Međunarodnim sudom pravde i Međunarodnim kaznenim sudom bivše Jugoslavije. Ovo istraživanje proučavajući neke od predmeta navedenih sudova, zaključuje da je korištenje općih načela međunarodnog prava učinilo odluke Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog kaznenog suda bivše Jugoslavije efikasnijim i djelotvornijim u razvoju međunarodnog javnog i kaznenog prava na Međunarodnoj razini.

Ključne riječi: Opća načela prava, Kazneni sudovi bivše Jugoslavije, Balkan, Bosna i Hercegovina.

1. Uvod i koncept teme

Izraz “opća pravna načela” ima različita značenja u području međunarodnog prava; teoretičari međunarodnog prava tradicionalno koriste ovaj pojam u odnosu na načela koja su općepriznata u domaćem pravu, a neki drugi ga koriste kao “načelo nemiješanja” i “načelo zabrane pribjegavanja sili” ako se gleda sa aspekta odnosa između vlada u međunarodnom pravu. Neki stručnjaci ova opća pravna načela smatraju pravilima koja bacaju sjenu na sve pravne odnose, uključujući domaće pravo, međunarodno pravo i pravo međunarodnih organizacija, te njihove odnose čine zakonitim.⁵

Karakteristika ovih načela je da su po svojoj suštini općenite naravi i da su ih odobrili pravni sistemi mnogih zemalja u međunarodnom poretku. Pojava i jačanje novih grana međunarodnog prava, kao što je međunarodno trgovačko pravo, pravo međunarodnih organizacija i međunarodno kazneno pravo je, više nego prije, pokazalo nužnost korištenja općih pravnih načela i znatno je pomoglo procesu razvoja međunarodnog prava u područjima kao što su međunarodno kazneno pravo, međunarodno ekonomsko pravo i međunarodno pomorsko pravo.⁶ Prema članku 38. Statuta “Međunarodnog suda pravde”, opća pravna načela smatraju se neovisnim izvorom međunarodnog prava i imaju univerzalni opseg jer, prije nego što su proizvod volje vlada, ona izražavaju ljudsku pravnu svijest i u svjetlu ovih načela se tumače i

⁵ Mousavī, Seyyed Fazlollāh, Mīr Mohammadī, Ma’sūme Sādāt (1390), “Osūl-e kollī hoqūq; Āmel-e pūyāyī hoqūq-e beynel-melel-e keyfarī; hoqūq-e eslāmī”, str. 93.

⁶ Mousavī, Ibid.,86 .

primjenjuju sistemi međunarodnog prava.⁷ Ova načela imaju posebno mjesto ne samo u Međunarodnom sudu pravde već i u drugim domaćim i međunarodnim sudovima, a kao primjer se navodi često korištenje ovih načela u “Evropskom sudu za ljudska prava”. Proučavanje procesa pozivanja međunarodnih kaznenih sudova na načela također ukazuje da su navedena načela garant razvoja i dinamike međunarodnog kaznenog prava. “Međunarodno kazneno pravo“, kao grana u nastajanju u sferi međunarodnog prava, dio je međunarodnih pravila s ciljem sprečavanja kaznenih djela poput masovnog ubijanja (genocida), ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i zločina silovanja te kaznenog progona počinitelja ovih zločina, gdje još uvijek ima dosta prostora, te se smatra pogodnom platformom za upućivanje i primjenu općih pravnih načela. Članak 25. Statuta Međunarodnog kaznenog suda izričito spominje opća pravna načela, kao načela koja se primjenjuju na sudu, a posebni kazneni sudovi koji su formirani za suđenje zločinima počinjenim u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi također u svojim postupcima često primjenjuju opća pravna načela.⁸ Osnivanje vojnih sudova u Nürnbergu i Tokiju te posebnih kaznenih sudova bivše Jugoslavije i Ruande, a posebno osnivanje Međunarodnog kaznenog suda i uvođenje zločinā, kao što su zločin protiv čovječnosti, genocid, ratni zločin i silovanje u Statut Međunarodnog kaznenog suda, na tragu je realizacije cilja ove Organizacije, a to je stati ukraj nekažnjivosti međunarodnih zločina i spriječiti ih. Postoje mnogi slučajevi u kojima se Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju suočio s nedostatkom pravnih izvora u rješavanju slučajeva i kao rezultat toga pribjegao općim pravnim načelima. To je dovelo do priznavanja općih pravnih načela u fazama izrade Statuta Međunarodnog kaznenog suda kako bi se spriječilo postojanje dodatnih praznina u području kaznenog prava.⁹ Drugim riječima, međunarodno kazneno pravo osim korištenja izvora općeg međunarodnog prava; tj.

⁷ Cassese, Antonio; *International Criminal Law*, New York: Oxford University Press, 2003.

⁸ Fabian O., Raimondo, *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals*, Leiden, Martinus Nijhoff, 2008, str. 17.

⁹ Suprotno statutima posebnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, koji nemaju izjavu o općim pravnim načelima, klauzula C, članak 21. stavak 1. Statuta suda izričito upućuje na koncept općih načela prava i dopušta Sudu da se, u nedostatku gore navedenih izvora, prema klauzuli A, statuta i Pravilnika o postupku i dokazima, te klauzuli B o primjenjivim ugovorima i načelima i pravilima međunarodnog prava, pozove na ovaj izvor.

konvencijā i međunarodnih običaja također je za postizanje pravde koristilo opća pravna načela.

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju izričito je spomenuo ovu potrebu u raznim slučajevima; npr. ovaj sud u predmetu Kupreškić izjavljuje da, ukoliko se običajno ili ugovorno pravilo međunarodnog prava ne poštuje, da se može pribjeći općim pravnim načelima.¹⁰ Uvidom u postupak ovog Suda vidljivo je da je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju izričito priznao poštivanje međunarodnog običajnog prava, općih načela međunarodnog kaznenog prava i općih načela međunarodnog prava u slučaju prešućivanja odredaba statuta.¹¹

Ovaj rad je podijeljen na četiri dijela. U uvodu teme iznosi se hipoteza rasprave i pozadina teme. U drugom i trećem dijelu prezentirani su prikazi i analiza rezultata istraživanja nekih predmeta Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, a završni dio je sažetak i rezultat teme rada. Analizirajući veliki broj slučajeva, istraživač smatra da su opća pravna načela učinila efikasnim odluke Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju te da su ta načela bila efikasna u razvoju općeg međunarodnog i kaznenog prava na međunarodnoj razini.

2. Međunarodni sud pravde

Međunarodni sud pravde je stalni međunarodni pravosudni sud i prema Povelji Ujedinjenih naroda i statutu ove Organizacije smatra se glavnim pravosudnim stupom Ujedinjenih naroda. Sud je osnovan 1946. godine kao nasljednik Stalnog suda međunarodne pravde, a njegova je dužnost rješavati sporove između vlada na temelju međunarodnog prava s jedne strane, te davati savjetodavna mišljenja o pravnim pitanjima, s druge strane, na zahtjev Generalne skupštine i Vijeća sigurnosti ili drugih organa Ujedinjenih naroda. Sud čini 15 sudija koje, na temelju prijedloga nacionalnih skupina Stalnog arbitražnog suda, biraju Generalna skupština i Vijeće sigurnosti, a na temelju geografske podjele, na razdoblje od 9 godina.¹²

¹⁰ Tadic Case, (Prosecutor v. Dusko Tadic), Case No.IT-94-A, Appeal Chamber, 15 July 1999, para. 282.

¹¹ Frundzija Case, paras. 177, 191 & Celebici Case, (Prosecutor v. Zejnil Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic and Esad Landzo) Case No. IT-96-21-T, 16 Nov. 1998, 171.

¹² Prema tački 2. članka 10. Statuta, stalne članice Vijeća sigurnosti nemaju pravo

Sud ima dvije nadležnosti: arbitražnu (fakultativnu) i savjetodavnu nadležnost; arbitražna nadležnost suda vraća se na referencu dvije međunarodne stranke u parnici. Međutim, savjetodavna nadležnost ukazuje na to da organi Ujedinjenih naroda mogu tražiti savjetodavno mišljenje od Suda, prema članku 36. Statuta Suda, u smislu bavljenja različitim pitanjima (tumačenje ugovora, ulazak u bilo koje pitanje koje je predmet međunarodnog prava, dokazivanje kršenja jedne međunarodne obaveze između te vrstu i visinu naknade koja se mora platiti za povredu međunarodne obaveze). U nastavku analiziramo dva važna i uticajna slučaja iz područja općih načela međunarodnog prava pred Međunarodnim sudom pravde u regiji Balkana:

2.1. Slučaj Krfskog tjesnaca¹³

Jedno od starih pitanja koje datira nakon Drugog svjetskog rata na Balkanu je pitanje Krfskog tjesnaca. Dana 15. maja 1946. godine britanski ratni brodovi naišli su na morske mine dok su prelazili Krfski tjesnac u obalnim vodama Albanije, a eksplozija mine izazvala je štetu na brodovima i ubila 44 britanska oficira i mornara. Dana 12. i 13. novembra iste godine jedinice britanske mornarice, bez znanja i saglasnosti albanske vlade, razminirale su mine u teritorijalnim vodama Albanije koje pripadaju Krfskom tjesnacu.¹⁴ Velika Britanija se žalila Vijeću sigurnosti UN-a vezano za postavljanje mina u Krfskom tjesnacu, a Vijeće sigurnosti savjetovalo je stranama da se obrate Međunarodnom sudu pravde. Pitanje koje je sud morao istražiti odnosilo se na odgovornost Albanije u vezi s eksplozijom mine i također je li akcija Britanaca u čišćenju mina u teritorijalnim granicama Albanije dopuštena ili nije. Sud je sa 11 glasova za i 4 glasa protiv, proglasio Albaniju odgovornom za štetu izazvanu eksplozijom mina i presudio da Albanija plati odštetu Engleskoj, a također je jednoglasno osudio čin čišćenja Krfskog tjesnaca od mina od strane Velike Britanije, a bez saglasnosti albanske vlade.¹⁵ U slučaju Krfskog kanala, jedno od važnih pitanja pred Međunarodnim

veta u ovom pitanju. Da bi bio izabran, svaki kandidat mora dobiti apsolutnu većinu glasova Generalne skupštine kao i Vijeća sigurnosti.

¹³ Straits of Corfu (Ngushtica e Korfuzit.)

¹⁴ Cook Dean, Nguyen va digarān, *Hoqūq-e beynel-melel-e omūmī*, 2, tarjome-ye dr. Hasan Habībī, Enteshārāt-e Etelā'āt, Tehrān, chāp-e dovvom, 1386, str. 1170.

¹⁵ Mūsā Zāde, Rezā, *Hoqūq-e beynel-melel-e omūmī*, Enteshārāt-e Vezarāt-e omūr-e khāreje, Tehrān, chāp-e dovvom, 1378, str. 318–319.

sudom pravde bilo je, da li je, prema međunarodnom pravu, albanska vlada odgovorna za eksploziju u Krfskom kanalu? S obzirom da na ovo pitanje nije bilo moguće odgovoriti pozivajući se na međunarodne ugovore i običaje, kako bi potvrdio odgovornost Albanije i uklonio postojeću regulatornu prazninu, Sud se pozvao na nekoliko općih načela, od kojih su sva bila u skupini općih načela, a ova načela uključuju opće načelo slobode mora i načelo obavezivanja vlada da ne koriste svoju zemlju na štetan način.¹⁶ Drugim riječima, presuda suda iz 1949. godine izražava opće načelo zabrane zloupotrebe prava korištenja teritorije vezano za neškodljiv prolaz drugih, te je uspostavila direktnu vezu s relativnošću suvereniteta i pridonijela razvoju međunarodnog prava. U ovom slučaju, Međunarodni sud pravde je razmotrio pitanje Albanije ne na temelju Haške konvencije iz 1907. godine, koja je primjenjiva u vrijeme rata, već na temelju općih načela međunarodnog prava, uključujući humanitarna pitanja.

2.2. Slučaj Kosova

Kosovo, u južnom dijelu današnje Srbije, jednostrano je izdalo deklaraciju o nezavisnosti od Srbije 17. februara 2008. godine. U slučaju Kosova uloga Suda započela je kada je, uz konsultacije Beograda u Ujedinjenim narodima, ova organizacija na 63. sjednici Generalne skupštine UN-a poslala pitanje legalnosti jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova Međunarodnom sudu pravde na savjetodavno mišljenje. Glasanjem Generalne skupštine Srbija je slučaj proglašenja neovisnosti Kosova iznijela pred Međunarodni sud, ovim pitanjem: “Da li je jednostrana deklaracija o nezavisnosti izdata od privremenih institucija kosovske vlasti u skladu sa međunarodnim pravom?”¹⁷ Nakon gotovo dvije godine ispitivanja problematike i održavanja brojnih sastanaka, 22. jula 2010. godine Sud je izdao svoje savjetodavno mišljenje o “Kompatibilnosti jednostrane deklaracije o neovisnosti Kosova s međunarodnim pravom”. Sa 9 glasova za i 5 glasova protiv, Sud je potvrdio svoju ovlast za davanje savjetodavnog mišljenja u odgovoru

¹⁶ Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merit, Judgment of 9 April 1949, para. 22.

¹⁷ Parasttāsh (1390), *Sarnevīsh-t-e Kozovo*, Markaz-e motāle’āt-e Balkan va nashr-e barādarī, Tehrān.

na pitanje o rezoluciji¹⁸ Generalne skupštine i objavio sa 10 glasova za i 4 glasa protiv¹⁹ da jednostrana deklaracija Kosova od 17. februara u vezi sa nezavisnošću Kosova od Srbije, ne krši opće međunarodno pravo, Rezoluciju 1244 Vijeća sigurnosti i osnovni okvir koji je usvojila Privremena uprava Ujedinjenih naroda na Kosovu.²⁰ Sud je obrazložio da tokom 18, 19. i 20. stoljeća postoji mnogo primjera proglašenja nezavisnosti, a ta su proglašenja nezavisnosti ponekad dovela do formiranja neke nove vlade, a ponekad nisu, i uglavnom su bila praćena snažnim protivljenjem matične zemlje; ali ni u jednom slučaju opća pravna načela nisu smatrala da je izdavanje deklaracije o nezavisnosti protivno međunarodnom pravu. Prema Sudu, praksa vlada pokazuje da međunarodno pravo ne sadrži nikakve zabrane u vezi s izdavanjem deklaracije o nezavisnosti. Sud je tvrdio da iako je međunarodno pravo dalo pravo na nezavisnost kolonijama i teritorijama pod stranom dominacijom i kolonizacijom, ne postoji slučaj u međunarodnom pravu koji zabranjuje izdavanje deklaracije o nezavisnosti. Istovremeno, sud vezano za načelo teritorijalne cjelovitosti, ističe da je ovo načelo važan segment međunarodnog pravnog poretka, što se poštuje i u stavku 4. članka 2. Povelje Ujedinjenih naroda i na ovome se insistira u Deklaraciji o načelima Međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji između vlada na temelju Povelje Ujedinjenih naroda (Rezolucija 2625 Generalne skupštine) i Helsinške konferencije iz 1975. godine. Na temelju ovog načela, sve vlade se u svojim međunarodnim odnosima moraju suzdržati od prijatnji ili upotrebe sile protiv međusobne teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti. Dakle, sa aspekta Suda, načelo teritorijalne cjelovitosti ograničeno je na odnose između vlada i one su obavezne poštivati to načelo, a ne nedržavni akteri, a budući da Kosovo nije bilo nezavisna država prije proglašenja nezavisnosti, ovo načelo nije uticalo na to. Prema mišljenju Suda, osuda deklaracija o nezavisnosti i njihovo smatranje nezakonitima ne proizilazi iz jednostrane prirode tih deklaracija, već zbog nezakonite upotrebe sile ili drugih oblika kršenja općih načela međunarodnog prava, kao što su obavezujuća pravila razlog nelegitimnosti navedenih deklaracija. Prema gore navedenim razmatranjima, Sud izjavljuje da opća načela međunarodnog prava ne

¹⁸ (A/RES/63/3).

¹⁹ (A/RES/63/3).

²⁰ UNMIK.

uključuju zabranu jednostranog proglašenja nezavisnosti, i kao rezultat toga, deklaracija Kosova od 17. februara 2008. godine nije prekršila opće međunarodno pravo.²¹

2.3. Pitanje genocida

Bez sumnje, rat u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine je bio najžešći sukob u Evropi u posljednjih sedamdeset godina i prije izbijanja rata u Ukrajini. Ovaj rat, koji je započeo nakon raspada bivše Jugoslavije, smatra se jednim od najkrvavijih ratova u Evropi, jer se procjenjuje da je ubijeno 100.000 do 200.000 ljudi, uglavnom civila. Vlada Bosne i Hercegovine je peticijom od 20. marta 1993. godine zatražila od Međunarodnog suda pravde da donese presudu da je vlada Jugoslavije prekršila Konvenciju o genocidu Generalne skupštine Ujedinjenih naroda od 9. decembra 1948. god., četiri ženevske konvencije iz 1948. god., te Prvi protokol iz 1977. godine uz gore navedene konvencije, međunarodne običaje o sukobima, odredbe Haške konvencije o kopnenom ratu iz 1907. godine, opća načela međunarodnog prava i međunarodne obaveze koje proizlaze iz općih načela i međunarodnih običaja te obaveze koje proizlaze iz odredaba Povelje Ujedinjenih naroda i međunarodnih obaveza i da zbog toga snosi međunarodnu odgovornost. U ovom slučaju podignuta je odgovornost za genocid pred Međunarodnim sudom pravde. Osim toga, pokrenuta su i druga pitanja kao što je odgovornost vlade za radnje nedržavnih aktera na temelju neformalne kontrole vlade. Međunarodni sud pravde trebao je odlučiti mogu li se genocidna djela Srba u Bosni i Hercegovini pripisati vladi Srbije ili ne?²²

Međunarodni sud pravde je, 26. februara 2007. godine, donio presudu u tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore. U ovoj presudi, Međunarodni sud pravde je, s jedne strane došao do zaključka da Vlada Srbije, bilo preko svojih institucija ili osoba čije se djelovanje može pripisati ovoj vladi u običajnom međunarodnom pravu, nije počinila genocid, te da nije odgovorna za pomaganje u počinjenju genocida. Ali, s druge strane, sud je izjavio da Vlada Srbije nije ispunila obavezu da spriječi počinjenje zločina genocida u julu 1995. godine na području Srebrenice. Također, ova Vlada nije ispunila svoju obavezu predaje

²¹ Parasttāsh (1390), *Sarnevīsh-t-e Kozovo*, Markaz-e motāle'āt-e Balkan va nashr-e barādarī, Tehrān.

²² Genocide Case, para. 384.

Ratka Mladića Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju i potpune saradnje s ovim sudom, te je prekršila privremene odredbe Međunarodnog suda pravde o poduzimanju svih potrebnih mjera za sprečavanje počinjenja genocida u Srebrenici.²³

U ovom slučaju, kada bi advokati bosanske vlade uspjeli dokazati da su osobe ili institucije koje su počinile genocid u Srebrenici imale direktne veze sa Srbijom, onda bi srbijanska vlada bila osuđena, ali, advokati bosanske vlade nisu uspjeli dokazati da je genocid počinjen od strane osoba ili institucija srbijanske vlade i u skladu s tim sudije nisu potvrdile međunarodnu odgovornost Srbije. Sud pravde objavio je svoju odluku temeljenu na kriteriju “efektivne kontrole” koji je primijenio Međunarodni sud pravde u predmetu Nikaragva i saopćio da ne raspolaže uvjerljivim dokazima koji pokazuju da je Srbija efektivno kontrolirala vojne operacije bosanskih Srba, te da se prema tome vojne snage bosanskih Srba ne mogu smatrati snagama povezanim sa Srbijom. Glavni razlog za ovo pitanje bio je taj što ne postoji standard u međunarodnom humanitarnom pravu u vezi s opsegom i stupnjem kontrole vladā nad paravojnim grupama, te bi se u tom smislu posebna pažnja trebala posvetiti općem međunarodnom pravu, s posebnim akcentom na načelo odgovornosti vladā u međunarodnom pravu.²⁴ Rezultat odluke bio je da Sud nije mogao utvrditi grubo kršenje Ženevskih konvencija zbog nemeđunarodne prirode sukoba, ali je ova odluka naišla na oštro protivljenje i kritiku nekih pravnih eksperata. Čak je i sudija McDonald, predsjednik suda, izrazio protivljenje prema ovoj odluci i rekao da su srpske snage bile agenti vlade Srbije, te da uopće nema potrebe da sud utvrđuje opseg efektivne kontrole vlade Srbije nad ovim snagama. S druge strane, Sud je naglasio da je u području međunarodne odgovornosti vladā općenito neprihvatljiva primjena kriterija “efektivne kontrole”, jer će primjena tog kriterija dovesti do proširenja sfere odgovornosti vladā izvan općih načela međunarodnog prava.²⁵ Kao rezultat toga, Sud

²³ Azīzī Settār (1386) “Anāser-e janāyat-e ženūsīd dar re’y-e 26 fevriye 2007, Dīvan-e beynel-meleli-ye dādghostārī va rūye dādghāh hā-ye vīže beynel-meleli-ye keyfārī”. *Majāle-ye hoqūqī*, (36), 34–9. SID. <https://sid.ir/paper/92812/fa>.

²⁴ Askarī, Pouryā (1387), “Mes’ūliyat-e beynel-melelī afrād va doulāt hā dar partov-e zābete-ye kontrol”, *Majāle-ye hoqūqī beynel-melelī*, 26 (shomāre-ye 40/bahār-tābestān), doi: 10.22066/cilamag.2009.17373, str. 159–161.

²⁵ Askarī, *ibid.*

je Srbiju smatrao odgovornom, ne za počinjenje genocida u Bosni, već zbog toga što nije spriječila njegovo počinjenje.²⁶

3. Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju

Rat na području bivše Jugoslavije kao najveći rat u Evropi nakon Drugog svjetskog rata (prije izbijanja Ukrajinskog rata) doveo je do osnivanja Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda. Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju formiran je na temelju Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda, br. 827 od 25. maja 1993. godine i u cilju istrage i kaznenog procesuiranja optuženih za četiri kategorije zločina tokom krize u bivšoj Jugoslaviji, uključujući teška kršenja Ženevskih konvencija, kršenja zakona i običaja rata, masovna ubistva i zločine protiv čovječnosti.²⁷ Nakon osnivanja Tribunala u Nürnbergu i Tribunala u Tokiju, ovo je bilo prvi put da je međunarodna zajednica (UN) poduzela korake u formiranju međunarodnog kaznenog suda koji bi procesuirao, sudio i kažnjavao osobe optužene za kršenje međunarodnih humanitarnih prava. Ovaj sud je osnovan na temelju odluke Vijeća sigurnosti i prema sedmom poglavlju Povelje Ujedinjenih naroda. Ovaj sud je održao svoju prvu javnu raspravu 8. novembra 1994. godine u Den Haagu, Nizozemska, a završio je svoju aktivnost 2019. godine. Tokom ovih godina podignute su optužnice protiv 161 osobe, od čega je 90 optužnica rezultiralo osuđujućim presudama.²⁸ U nedostatku Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, Ujedinjeni narodi su uspostavili novi mehanizam²⁹ za

²⁶ Seyfī, Seyyed Jamāl, Abdollahī, Mohsen, Malakī Zāde, Hossein (1390), “Qābeliyyat-e entesāb-e mes’ūliyat dar rūye-ye Dīvān-e beynel-meleli dād-gostarī dar partov-e qaziye-ye ženūsīd (Bosni va Herzegovīn aleyh-e Serbestān va Monte Negro)”, *Faslnāme-ye tahqīqat-e hoqūqī*, 14 (107).

²⁷ Mahdī, Zākeriyān (1390), “Barrasi-ye Dād-gāh-e beynel-meleli-ye kayfarī Jugoslāvi-ye sābeq; fe’āliyat hā va dastāvārd hā”, *Faslnāme-ye siyāsāt-e khārejī*, 26 (1), str. 213–215.

²⁸ David, Eric, Rahīmī, Mostafā (1373), “Dād-gāh-e beynel-meleli-ye kayfarī Jugoslāvi-ye sābeq”, *Majāle-ye hoqūqī beynel-meleli*, 13 (shomāre 18–19 / payīz-zemestān, str. 257–258; doi: 10.22066/cilamag.1995.18297).

²⁹ “Mehanizam Ujedinjenih naroda za međunarodne kaznene sudove” je institucija u svojstvu nasljednika “Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu” (ICTR) i “Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju” (ICTY).

rješavanje žalbi u nekim slučajevima, kao i za održavanje arhiva suda, kako bi se dovršili preostali slučajevi.³⁰

Dugotrajni sastanci i razmatranja te detaljna mišljenja Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u brojnim procesima uključuju korištenje općih načela međunarodnog prava, u velikom broju slučajeva, od kojih ćemo neke ispitati u nastavku.

3.1. Slučaj Tadić³¹

Duško Tadić je bio jedan od čuvara logora Omarska kojeg je oformio Krizni štab bosanskih Srba. On je skupa sa ostalim članovima svoje grupe vršio masakr i prisilno raseljavanje građana nesrpske nacionalnosti s ciljem da se region Prijedora u Bosni i Hercegovini očisti od nesrpskog stanovništva. U aprilu 1995. godine slučaj Tadić je prebačen na Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, a sud ga je 7. maja. 1997. godine proglasio krivim za počinjenje zločina protiv čovječnosti i kršenja pravila i običaja ratovanja, zbog učešća u etničkom čišćenju i djelā nasilja, te ga osudio na 20 godina zatvora. Tadićevi advokati uložili su žalbu, a glavna odbrana bila je da je osnivanje Suda za bivšu Jugoslaviju protivno pravnom načelu da se “sud mora osnovati po zakonu”. Optuženi je tvrdio da ovaj sud, zbog toga što nije osnovan na temelju Povelje Ujedinjenih naroda ili međunarodnog ugovora, nema legitimitet. Žalbeno vijeće je povodom ovog predmeta izjavilo: to što sud treba da je utemeljen na zakonu je opće i prihvaćeno pravno načelo; ali značenje ovog načela u međunarodnom pravu razlikuje se od njegovog značenja u domaćem pravu. Na unutarnjoj ravni postoji gradacija moći; ali, takva gradacija ne postoji među članicama Ujedinjenih naroda. A ovo opće pravno načelo na međunarodnoj razini znači da se sve garancije neophodne za poštivanje pravde moraju poštovati u potpunom skladu sa standardima ljudskih prava.³²

³⁰ Greenwood, Christopher, Seydi, Mehrdad (1373), *Dīvān-e beynel-meleli beray-e Jugoslāvi-ye sābeq*, *Majāle-ye hoqūqī beynel-melelī*, 13 (shomāre 18–19 / payīz-zemestān, str. 381–414; doi: 10.22066/cilamag.1995.18302.

³¹ Duško Tadić.

³² Mousavī, Seyyed Fazlollāh, Mīr Mohammadī, Ma’sūme Sādāt (1390), “Osūl-e kollī hoqūq; āmel-e pūyāyi-ye hoqūq-e beynel-melal-e kayfarī”, *Hoqūq-e eslāmī*, 31/8, str. 93.

3.2. Slučaj Martić³³

Milan Martić jedan je od hrvatskih Srba optuženih za ratne zločine na području Krajine od 1994. do 1995. godine. Suđenje mu je počelo 13. decembra 2005., a završilo 12. januara 2007. godine. Optužen je za ubistvo, maltretiranje, nečovječno postupanje, prisilno raseljavanje, pljačku javne ili privatne imovine, te neselektivno razaranje gradova, naselja ili sela, te izdavanje naredbe za granatiranje Zagreba (glavnog grada Hrvatske), prilikom čega je stradao veliki broj civila. Iako članak 2. Statuta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju nije u potpunosti pokrивao te optužbe, a metode i kriminalna sredstva ratovanja tokom unutarnjeg oružanog sukoba nisu bili regulisani Haaškim konvencijama, Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju je, 12. juna 2007. godine, Milana Martića proglasio krivim za ratne zločine i osuđen je na 35 godina zatvora. U obrazloženju presude Sud je naveo: Zabrana napada na stanovništvo i civile jedno je od općih načela međunarodnog prava kojim se ograničava upotreba svih sredstava i metoda ratovanja. Osim toga, Sud je ustvrdio da ova presuda proizlazi iz osnovnih ljudskih normi i razmatranja koja čine opća načela i temelj međunarodnog humanitarnog prava i mogu se primijeniti u svim vrstama oružanih sukoba. Osvrćući se na genocid u Bosni i Hercegovini, Sud za bivšu Jugoslaviju je priznao da su humanitarna pitanja, kao međunarodno pravno načelo, valjan izvor zabrane fizičkih napada na civilne grupe.³⁴

3.3. Slučaj Furundžija

Anto Furundžija je bio zapovjednik specijalne jedinice HVO-a zvane Džokeri. Priveden je Međunarodnom kaznenom sudu zbog počinjenja zločina nad bosanskim muslimanima, a tokom sudskih ročišta je utvrđeno da su osobe koje su bile u njegovom pritvoru bile seksualno zlostavljane i izložene drugim fizičkim i psihičkim patnjama. Sud ga je konačno proglasio krivim za mučenje i silovanje te ga osudio na 10 godina zatvora. Tužitelj ga je optužio za kršenje pravila i običaja ratovanja, tačnije za povredu ljudskog dostojanstva, uključujući i silovanje, prema članku 3. Statuta, ali žalbeni odjel nije mogao pronaći nikakvu

³³ Milan Martić.

³⁴ Prosecutor v. Milan Martić, ICTY-No IT-95-II-R6I, 8 March 1996. Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council.

definiciju zločina silovanja u običajnom i ugovornom međunarodnom pravu, i zapravo se suočio s pravnom prazninom. Kao rezultat toga, Sud je definisao kazneno djelo silovanja pozivajući se na opća pravna načela i ocjenjujući 18 unutarnjih pravnih sistema koji predstavljaju različite sustave. Drugim riječima, tokom rata u BiH je bilo prvi put da je silovanje u ratu tretirano krivičnim djelom i potvrđeno od strane međunarodnog suda.³⁵ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju smatrao je opće načelo poštovanja ljudskog dostojanstva temeljnim načelom koje čini glavni temelj humanitarnog prava i pravila o ljudskim pravima i od toliko je velike važnosti da se primjenjuje na cjelokupno međunarodno pravo.³⁶ Prema odluci Amnesty Internationala, počinjenje silovanja tokom rata nije nusproizvod sukoba, već unaprijed planirana i smišljena vojna strategija, čiji je primarni cilj utjerati strah u civilno stanovništvo s ciljem njihovog prisilnog istjerivanja s njihovih kućnih pragova, a drugi cilj je smanjiti vjerovatnoću povratka i obnove ponižavanjem i sramoćenjem ciljne populacije.³⁷ Sud u svojoj presudi ističe da je jedan od primjera nečovječnog ponašanja koje dovodi do gaženja ljudskog dostojanstva i časti seksualno nasilje; stoga su prisilno obnaživanje žene u javnosti, prisiljavanje gole žene da hoda u javnosti i druge vrste seksualnog nasilja koje nisu izričito navedene u konvencijama, primjeri povrede načela ljudskog dostojanstva i mogu se sudski procesuirati. U slučaju Furundžija, Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, izričito ističući važnost općih načela, poziva se na opće načelo ljudskog dostojanstva kako bi dao definiciju radnje silovanja, te precizira da kad god međunarodna kaznena pravila ne daju definiciju pojmova kaznenog prava, prihvaća se primjena općih načela sadržanih u nacionalnim zakonima; to znači da se međunarodni sudovi moraju oslanjati na općenite i zajedničke pojmove među svim glavnim pravnim sistemima svijeta.³⁸ Značenje argumenta Suda je da kada postojeća običajna pravila i ugovori nisu dovoljni za primjenu i

³⁵ Mikaberidze, Alexander (2019), *Behind Barbed Wire: An Encyclopedia of Concentration and Prisoner of War Camps*. ABC-CLIO. str. 223.

³⁶ ICJ Reports, 1951, str. 23.

³⁷ Smith-Spark, Laura (8 December 2004), "How did rape become a weapon of war?", British Broadcasting Corporation. Retrieved 29 December 2013.

³⁸ Furundžija Case, ICTY Trial Chamber II, Case No. IT-95-17/1-T, Judgment of 10 December 1998, para. 178.

provedbu humanitarnih prava, treba pribjeći općem pravnom načelu da se pokriju nedostaci. Ta je odluka, paralelno sa sazrijevanjem temeljne zabrane nasilja protiv ljudskog dostojanstva, koja je postala međunarodno običajno pravo u članku 2. četiri Ženevske konvencije, odigrala ulogu u evoluciji općeprihvaćenih normi vezano za zabranu silovanja i seksualnog nasilja.³⁹

3.4. Slučaj Erdemović⁴⁰

Jedan od poznatih slučajeva o ulozi općih pravnih načela je slučaj Dražena Erdemovića. Dražen Erdemović je bio vojnik 10. divizije vojske bosanskih Srba u julu 1995. godine, koji je učestvovao u pogubljenju stotina nenaoružanih bosanskih Muslimana na području Srebrenice. On je tvrdio da je ovaj zločin počinio kao rezultat naredbe koju mu je izdao nadređeni i da bi se suočio s oštrom kaznom da nije postupio po naređenju. Nakon analize statuta, spomenuti ogranak je utvrdio da statuti ne sadrže nikakav pristup u pogledu odbrane nevoljnosti, nužde ili prihvaćanja naređenja nadređenog za počinjenje zločina.⁴¹ Kad u statutu Suda nije bilo pravila o prihvaćanju nevoljnosti kao okolnosti koja skida odgovornost, sudije su razmatrale opća pravna načela i na kraju su za izricanje presude upotrijebili načelo razmjernosti kazne s težinom počinjenog kaznenog djela, što je jedan od segmenata načela razmjernosti.⁴² Sud je zaključio da su svi optuženi za zločine protiv čovječnosti na području bivše Jugoslavije kazneno odgovorni, a optuženi se ne može pozivati na to da nije bio svjestan kažnjive naravi svog djela i težine zapriječene kazne. Osim toga, u Erdemovićevom slučaju nevoljnost nije prepoznata kao faktor skidanja kaznene odgovornosti,⁴³ te je 29. novembra 1996. godine osuđen na deset godina zatvora za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, ali se žalio i 1998. godine kazna mu je smanjena na pet godina. Prijevremeno je pušten 13. augusta 1999. godine i pristao je svjedočiti protiv Slobodana Miloševića na njegovom

³⁹ Martić Case, Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-R61, 8 March 1996, para. 13.

⁴⁰ Dražen Erdemović.

⁴¹ Prosecutor v. Erdemović, Sentencing Judgment, Case No. IT-96-22-T, T. Ch. I, 29 November 1996, para. 16.

⁴² Blaskić Case, decision of the president, ICTY Judicial Reports 1996, para. 796.

⁴³ Prosecutor v. Erdemović, Judgment, Case No. IT-22-96-A, App. Ch., 7 October 1997, para. 19.

suđenju, nakon čega je ušao u sudski program zaštite svjedokā i nastavio živjeti inkognito.⁴⁴

3.5. Slučaj Kupreškić

Načelo razmjernosti uvršteno je u međunarodno pravo kao jedno od četiri načela humanitarnog prava, a Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju je to načelo prihvatio kao pravno načelo tokom suđenja Kupreškiću. U slučaju Kupreškić, sud je razmatrao jesu li mjere odmazde boraca koji su u sukobu bile direktno protiv civila zabranjene ili nisu.⁴⁵ Sud je naveo da ovaj uslov iziskuje odredbe koje borcima daju diskrecijsku ovlast koja je otvorena za tumačenje, te da takvu ovlast treba tumačiti što je moguće uže, a recipročno, zaštitu koja se pruža civilima treba proširiti što je više moguće.⁴⁶ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju prvi je put u predmetu Kupreškić izjavio da mogu postojati načela međunarodnog običajnog prava koja proizilaze iz humanitarnog prava i nužnosti javne savjesti.⁴⁷ Tamo gdje je potrebno, Sud bi trebao koristiti takva načela u popunjavanju pravnih praznina u statutu i običajnom pravu, ali uvijek treba obratiti pažnju na opasnosti koje proizilaze iz jednokratnog unošenja načela domaćeg prava u jedinstveni sistem međunarodnog kaznenog prava koji provodi sud.⁴⁸

4. Sažetak i zaključak

Od uspostave Stalnog međunarodnog suda pravde i vojnih sudova u Nürnbergu i Tokiju do danas, kada je osnovan Stalni međunarodni kazneni sud, svjetska je zajednica uložila mnogo napora u ostvarenju

⁴⁴ Mousavī, Seyyed Fazlollāh, Mīr Mohammadī, Ma'sūme Sādāt (1390), "Osūl-e kollī hoqūq; āmel-e pūyāyi-ye hoqūq-e beynel-melal-e kayfarī", *Hoqūq-e eslāmī*, 31/8, str. 63–64.

⁴⁵ Prosecutor v. Kupreskić et al., Judgment, Case No. IT-95-16-T, T. Ch. II, 14 January 2000, para. 677; also Prosecutor v. Furundžija, Judgment, Case No. IT-95-17/1-T, T. Ch. II, 10 December 1998, para. 178.

⁴⁶ Azīmī Shūshtarī, Abbāsālī, Hosseinī Fāzel, Seyyed Mortazā (1396), "Pežūhesh-e tatbīqī darbāre-ye mafhūm, māhiyyat va sherāyet-e asl-e tanāsob dar hoqūq-e bashardūstāne beynel-melelī va hoqūq-e eslām" *Pežūhesh-e tatbīqī-ye hoqūq-e eslām va Garb*, 4/4, doi: 10.22091/csiw.2018.3223.1388, str. 91–118.

⁴⁷ Prosecutor v. Kupreškić et al., ICTY, Case No. IT-95-16-T, Judgment, 2000.

⁴⁸ Mousavī, Seyyed Fazlollāh, Mīr Mohammadī, Ma'sūme Sādāt (1390), "Osūl-e kollī hoqūq; āmel-e pūyāyi-ye hoqūq-e beynel-melal-e kayfarī", *Hoqūq-e eslāmī*, 31/8, str. 63.

ljudskog ideala pravde. Ovaj ideal, kao što je spomenuto u uvodu statuta Međunarodnog kaznenog suda, je “odgovornost država u cilju sprečavanja izbijanja međunarodnih zločina i borba protiv nekažnjivosti međunarodnih zločinaca”.⁴⁹ Ovaj cilj koji proizlazi iz općih pravnih načela s ciljem sprečavanja kršenja ljudskih prava, poštivanja ljudskog dostojanstva i nepovređivanja načela ljudskog dostojanstva prihvaćen je u početnim fazama formiranja statuta Međunarodnog kaznenog suda i na njega se pozivalo u velikom broju slučajeva.⁵⁰

Prema nekim predmetima koji su pregledani u ovom istraživanju, mišljenja sudova bivše Jugoslavije pokazuju da, ukoliko postoje neka odstupanja u domaćem i međunarodnom pravu, Međunarodni kazneni sud se može pozvati na opća pravna načela i primijeniti međunarodna pravna načela na predmet. Iz presuda Suda za bivšu Jugoslaviju proizilazi da sudije sudske odluke izvode iz općih pravnih načela ne samo u vrijeme nepostojanja zakona, već i u situacijama kada su humani obziri i ljudska prava ugroženi.

Na temelju onoga što smo uočili u navedenim slučajevima, jedna od ključnih uloga koja je predviđena za opća pravna načela, jeste uloga popunjavanja postojeće praznine u izvorima zakona i pravnim propisima na međunarodnim sudovima. Zapravo, ova uloga proističe iz važnosti zabrane donošenja presuda zbog nedostatka ili šutnje zakona. Zbog toga je sudski postupak međunarodnih sudova prepun slučajeva koji potvrđuju ulogu općih pravnih načela. Prvi odjel Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju izričito se poziva na ovu ulogu u nekoliko predmeta i navodi: Sigurno je da se domaći i međunarodni sudovi mogu pozivati na opća pravna načela kako bi popunili eventualne praznine u međunarodnom običajnom i ugovornom pravu; jer su ta načela proizašla iz konvergencije glavnih svjetskih pravnih sistema.⁵¹

Osim toga, u mnogim svojim mišljenjima Međunarodni sudovi, uprkos postojanju pravnih članaka u statutima ili drugim glavnim izvorima, i kao rezultat toga, bez potrebe za popunjavanjem pravnih

⁴⁹ Ardabīlī, Mohammad Alī, Vahīd Dastjardī, Fāteṃe (1397), “Ahdāf-e nezām-e keyfarī beynel-melelī dar esnād va rūye-ye dadgāh hā-ye kayfarī beynel-melelī”, *Faslnāme-ye tahqīqāt-e hoqūqī*, 21/81, doi: 10.22034/jlr.2018.110063.1020, str. 65–87.

⁵⁰ Akhgārī Benāb, Nāder, (1388), “Jormangari-ye khoshunāt-e jensī dar asrār-nāme Dīvān-e kayfari-ye beynal-melelī”, *Hoqūq-e eslāmī*, 23/6, str. 191–218.

⁵¹ Prosecutor v. Kupreskić et al., Judgment, Case No. IT-95-16-T, T. Ch. II, 14 January 2000, para. 539.

praznina, i dalje ukazuju na postojanje općih pravnih načela. To je pokazatelj da su ova načela prihvaćena kao zajednička načela, kao osnova koja se može primjenjivati na sudovima, a njihova upotreba među međunarodnim pravnim sistemima može dovesti do jačanja obrazloženja međunarodnih sudova.

Prema pravnim iskustvima na Sudu za bivšu Jugoslaviju može se zaključiti da se nijedan pravni sistem u međunarodnoj zajednici ne može zamisliti bez općih pravnih načela; načela koja imaju posebno mjesto ne samo u domaćem, već i u međunarodnom pravu. Čak i ako načela nisu navedena kao izvor međunarodnog prava u članku 38. Statuta Međunarodnog suda pravde, ipak bi se mogla citirati i bez obzira na običajna i međunarodna ugovorna pravila, smatraju se neovisnim izvorom međunarodnog prava. Na kraju, prema navedenim istraživanjima, potvrđuje se pretpostavka da su opća načela međunarodnog prava učinila odluke Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju djelotvornima, a također su bila učinkovita u razvoju međunarodnog javnog i krivičnog prava.

S perzijskog prevela: Mubina Moker

General Principles of International Law in the Cases of the Balkan Region; a Study of the Bosnia and Herzegovina Cases

Abstract

International Law is a system that is responsible for the protection of the rule of law in the international plain and for the achievement of common values such as humanity, justice and security. In that view the general principles of International Law have a very important role as foundations of the legal structure in the international IFAA system and an important place in fulfilling existing vacancies within legal sources and the strengthening of court arguments, moreover criminal law interpretations. These principles guarantee a dynamic of International Law and according to Anthony Casseu, a prominent professor of International Law, they are considered a promising source for International Law. This article is a descriptive inquiry with the aim to analyze the role and placement of general principles of International Law in the subjects tied to the crises

in the Balkan region, especially with the case of Bosnia and Herzegovina, before the International Court of Justice and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. This inquiry upon researching some of the subjects of the mentioned courts, concludes that using general principles of International Law has made the decisions of the International Court of Justice and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia more efficient and that it was effective in developing the International public and Criminal Law on an international level.

Key words: General law principles, The Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia, the Balkans, Bosnia and Herzegovina.

Izvori

- Akhgarī Benāb, Nāder (1388), “Jormangari-ye khoshunat-e jensī dar asrārnāme Dīvān-e kayfari-ye beynal-melelī”, *Hoqūq-e eslāmī*, 23.
- Ardabīlī, Mohammad Alī, Vahīd Dastjardī, Fāteme (1397), “Ahdāf-e nezām-e keyfārī beynel-melelī dar esnād va rūye-ye dadgāh hā-ye kayfārī beynel-melelī”, *Fashnāme-ye tahqīqāt-e hoqūqī*, 21/81, doi: 10.22034/jlr.2018.110063.1020.
- Askarī, Pouryā (1387), “Mes’ūliyat-e beynel-melelī afrād va doulat hā dar partov-e zābete-ye kontrol”, *Majāle-ye hoqūqī beynel-melelī*, 26 (shomāre-ye 40/bahār-tābestān), doi: 10.22066/cilamag.2009.17373, str. 159–161.
- Azīmī Shūsharī, Abbāsālī, Hosseinī Fāzel, Seyyed Mortazā (1396), “Pežūhesh-e tatbīqī darbare-ye mafhūm, māhiyyat va sherāyet-e asl-e tanāsob dar hoqūq-e bashardüstāne beynel-melelī va hoqūq-e eslām”, *Pežūhesh-e tatbīqī-ye hoqūq-e eslām va Garb*, 4/4, doi: 10.22091/csiw.2018.3223.1388.
- Azīzī, Settār (1386), “Anāser-e janāyat-e ženūsīd dar re’y-e 26 fevriye 2007, Dīvān-e beynel-meleli-ye dādgostārī va rūye dādgāh hā-ye vīze beynel-meleli-ye keyfārī”. *Majāle-ye hoqūqī*, (36), 34–9. SID. <https://sid.ir/paper/92812/fa>.
- Blaskic Case, decision of the president, ICTY Judicial Reports 1996.
- Cassese, Antonio; International Criminal Law, New York: Oxford University Press, 2003.
- Cook Dean, Nguyen va dīgarān, *Hoqūq-e beynel-melel-e omūmī*, 2, tarjome-ye dr. Hasan Habībī, Enteshārāt-e Etelā’āt, Tehrān, chāp-e dovvom, 1386.
- Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merit, Judgment of 9 April 1949.
- David, Eric, Rahīmī, Mostafā (1373), “Dādgāh-e beynel-meleli-ye kayfārī Jugoslāvi-ye sābeq”, *Majāle-ye hoqūqī beynel-melelī*, 13 (shomāre 18–19 / payīz–zimestān), doi: 10.22066/cilamag.1995.18297.
- Fabian O., Raimondo, General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals, Leiden, Martinus Nijhoff, 2008.
- Furundzija Case, paras. 177, 191 & Celebici Case, (Prosecutor v. Zejnīl Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic and Esad Landzo) Case No. IT-96-21-T, 16 Nov. 1998.

- Furundžija Case, ICTY Trial Chamber II, Case No. IT-95-17/1-T, Judgment of 10 December 1998.
- Greenwood, Christopher, Seydi, Mehrdad (1373), “Dīvān-e beynel-meleli beraye Jugoslāvi-ye sābeq”, *Majāle-ye hoqūqī beynel-meleli*, 13 (shomāre 18–19 / payīz–zemestān, doi: 10.22066/cilamag.1995.18302.
- Martić Case, Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-R61, 8 March 1996.
- Mikaberidze, Alexander (2019), *Behind Barbed Wire: An Encyclopedia of Concentration and Prisoner of War Camps*. ABC-CLIO.
- Mousavī, Seyyed Fazlollāh, Mīr Mohammadī, Ma’sūme Sādāt (1390), “Osūl-e kollī hoqūq; Āmel-e pūyāyī hoqūq-e beynel-melel-e keyfarī; hoqūq-e eslāmī”, 8 (31).
- Mūsā Zāde, Rezā, *Hoqūq-e beynel-melel-e omūmī*, Enteshārāt-e Vezārāt-e omūr-e khāreji, Tehrān, chāp-e dovvom, 1378, str. 318–319.
- Parasttāsh (1390), *Sarnevish-t-e Kozovo*, Markaz-e motāle’āt-e Balkan va nashr-e barādārī, Tehrān.
- Prosecutor v. Erdemović, Judgment, Case No. IT-2296A, App. Ch. , 7 October 1997.
- Prosecutor v. Erdemović, Sentencing Judgment, Case No. IT-96-22-T, T. Ch. I, 29 November 1996.
- Prosecutor v. Furundžija, Judgment, Case No. IT-95-17/1-T, T. Ch. II, 10 December 1998.
- Prosecutor v. Kupreskić et al., Judgment, Case No. IT-95-16-T, T. Ch. II, 14 January 2000.
- Prosecutor v. Kupreskić et al., Judgment, Case No. IT-95-16-T, T. Ch. II, 14 January 2000.
- Prosecutor v. Kupreskić et al., ICTY, Case No. IT-95-16-T, Judgment, 2000.
- Prosecutor v. Milan Martić, ICTY-No IT-95-11-R61, 8 March 1996. Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council.
- Seyfī, Seyyed Jamāl, Abdollahī, Mohsen, Malakī Zāde, Hossein (1390), “Qābeliyyat-e entesāb-e mes’ūliyat dar rüye-ye Dīvān-e beynel-meleli dādgestarī dar partov-e qaziye-ye ženūsīd (Bosni va Herzegovin aleyh-e Serbestān va Monte Negro)”, *Faslnāme-ye tahqīqat-e hoqūqī*, 14 (107).
- Smith-Spark, Laura (8 December 2004), “How did rape become a weapon of war?”, British Broadcasting Corporation, Retrieved 29 December 2013.
- Tadić Case, (Prosecutor v. Dusko Tadić), Case No.IT-94-A, Appeal Chamber, 15 July 1999.
- Zākeriyān, Mahdī (1390), “Barrasi-ye Dādghāh-e beynel-meleli-ye kayfarī Jugoslāvi-ye sābeq; fe’āliyat hā va dastāvard hā”, *Faslnāme-ye siyāsāt-e khārejī*, 26 (1).